

**DENNIS MEYHOFF BRINK**

# **CENSUR OG SATIRE**

**ET CENSURERET UDVALG  
TIL SAMFUNDSFAG**

**STORM – MUSEET FOR  
HUMOR OG SATIRE**

## **FORORD**

Museet **STORM** giver indblik i humorens og satirens betydning – historisk og i dag.

**STORM** præsenterer værker, genstande, personer og kunstnerisk praksis fra scene- tegne- og skrivekunsten og inviterer til diskussion af humorens og satirens betydning for samfundet og for den enkelte.

I undervisningen mødes vi om humoren og satiren som et dannelsesfelt, hvor man erfarer at det svære og det sjove kan være forbundet – det giver mulighed for læring gennem både grin og grænsesætning.

Nærværende undervisningsmateriale udgives i forbindelse med særudstillingen *Den censurerede udstilling om censur*. Udstilling og materiale er udviklet i samarbejde mellem Frederiksbergmuseerne og Dennis Meyhoff Brink, der forsker i den vestlige verdens satiriske kunst og historie ved Københavns Universitet.

På [www.frederiksbergmuserne.dk](http://www.frederiksbergmuserne.dk) findes information om aktuelle undervisningstilbud, udstillinger og events.

## CENSUR OG SATIRE – EN INTRODUKTION

I 2010 lavede komikeren Omar Marzouk en tv-serie på 12 afsnit kaldet *Cellen*. Det var en satirisk komedie, der gjorde grin med en gruppe forvirrede og uduelige islamistiske terrorister, hvis håbløse terrorplaner hele tiden gik i vasken. Ifølge planen skulle *Cellen* vises på Kanal 5, men i sidste øjeblik nægtede filmselskabet SBS, som havde rettighederne til serien, at vise den. SBS begrundede deres beslutning med, at serien kunne genere nogle af deres annoncører, og at der var en terrortrussel imod Danmark. Det gjorde Omar Marzouk rasende, og uden filmselskabets tilladelse gjorde han i 2012 selv tv-serien tilgængelig på YouTube (illustration 1).

Filmselskabets censurering af *Cellen* og Omar Marzouks protest imod den er et sigende eksempel på den kamp, som satirikere har udkæmpet med censorer i århundreder. For frem til midten af 1800-tallet var der – på nær nogle få, kortvarige undtagelser – streng censur i hele Europa. Tusindvis af satiriske værker blev beskåret, brændt og fordømt af kirker eller stater, der anklagede dem for at fornærme majestæten, krænke troen, skade moralen, underminere den sociale orden og meget mere.



■  
*Illustration 1.*  
Scene fra den satiriske  
tv-serie *Cellen*, 2010.

I 1800-tallet skete der imidlertid noget nyt. For mens censuren havde været accepteret i århundreder, blev den nu i stigende grad opfattet som uacceptabel. Allerede i 1789 havde den franske **menneskerettigheds-erklæring** betonet, at alle havde ret til at ytre sig frit. Og i de mange aviser og satireblade, der så dagens lys i 1800-tallet, blev censuren

gang på gang udstillet som undertrykkende og formynderisk. Resultatet var, at censuren svækkedes i hele Europa. Mange steder blev den officielt afskaffet med den bølge af **revolutioner**, der skyllede ind over Europa i 1848 og blandt andet ramte Frankrig, Italien, Tyskland, Østrig og Ungarn. I Danmark blev den afskaffet med grundloven i 1849.

## Censur i dag

I dag er det primært **ikkestatslige aktører**, der forsøger at begrænse satiren i Danmark. Det kan f.eks. være terrorister, som truer eller dræber satirikere, der tegner profeten Muhammed. Det kan også være techgiganter som Instagram og Facebook, der blokerer satirikere, der overtræder deres regler. Eller politiske aktivister, der opfordrer teatre eller tv-stationer til at fjerne satiriske skuespil eller tv-programmer, de finder uacceptable. Selv om vi officielt ikke har censur i Danmark i dag, og selv om lovene begrænser **ytringsfriheden** langt mindre end tidligere, så er der stadig mange censurerende aktører på spil.

I nogle tilfælde er det dog også *staterne*, der sætter nye grænser for den satiriske kunst. Det er f.eks. tilfældet i Danmark, hvor regeringen i 2023 fremsatte et nyt lovforslag, der forbyder "utilbørlig behandling af skrifter med væsentlig religiøs betydning". Dette lovforslag vil kunne sætte nye grænser for kunstnere, der udøver satirisk religionskritik i deres værker.

## Censurens virkning

Modstandere af censuren hævder gerne, at den fører til færre udfordringer af de herskende normer og kvæler den kreative nytænkning. Det siges ofte, at tilstedeværelsen af magtfulde censurerende aktører gør kunstnerne mere forsigtige. Hvis man risikerer at miste sit arbejde eller sit liv, holder man hellere igen. Derfor gør forskellige former for censur efter sigende kunsten mindre vovet og eksperimenterende – og mere forudsigelig og kedelig. Men ser man nærmere efter, er billedet mere tvetydigt end som så.

### Afskaffelse af censur

I 1848 afskaffede mange lande censur i snæver forstand, også kaldet **forcensur**. Det ville sige, at der ikke længere var nogen statslig myndighed, der skulle gennemse bøger, blade og andre ytringer, inden de kunne trykkes.

### Ordforklaring

At noget er "utilbørligt" betyder, at det er upassende, anstødeligt og i modstrid med god tone og moral.

Ganske vist er der mange eksempler på, at censur har været – og fortsat er – en spændetrøje for satirikerne. Der er f.eks. mange satirikere, der har udtalt, at de ikke tør gøre grin med profeten Muhammed, da det kan være farligt. Mange er bange for at ende som medarbejderne på det franske satireblad *Charlie Hebdo*, der i 2015 blev dræbt af terrorister, fordi de havde tegnet Muhammed. På den anden side er der dog også mange satirikere, der har ladet sig *inspirere* af forbuddet imod at lave satire over den muslimske profet. For når noget bliver forbudt, bliver det også spændende at se, om man kan finde en måde at omgå forbuddet på.

Det har mange satirikere forsøgt. Eksempelvis lavede den danske satireduo Wulffmorgenthaler i 2015 en tegning, hvor man kan se ”Henriette fra Østerbro” uddele T-shirts til fire højtstående religiøse autoriteter (illustration 2). Buddha bliver nævnt ved navn, Jesus er genkendelig på sin tornekrans, Ganesha på sit elefanthoved. Den fjerde person i gruppen er en turbanklædt herre, hvis navn ikke nævnes, og hvis ansigt er skjult bag den T-shirt, han er ved at trække over hovedet. Alligevel er det næsten umuligt *ikke* at forestille sig, at det er profeten Muhammed. Tegningen viser ham ikke, men inviterer til, at man ser ham for sit indre blik.

### Billedtraditioner

I udsmykningen af moskeer er der ikke tradition for at afbilde profeten Muhammed eller andre motiver fra Koranen. I stedet har man udviklet en rig ornamentiktradition. Der er ikke forbud imod at afbilde profeten Muhammed i Koranen, og der findes muslimske billedtraditioner, der skildrer ham f.eks. gennem maleri. Mange muslimer er frem for alt imod satiriske afbildninger af deres profet. For satire inviterer ikke til, at man respekterer de afbildede personer.



Illustration 2. Satiretegning af Wulffmorgenthaler.

Wulffmorgenthaler er langt fra de første, der lader sig inspirere – og ikke kun intimidere – af censurerende aktørers trusler og forbud. Siden begyndelsen af 1800-tallet har europæiske satirikere udviklet et rigt billedsprog som *reaktion* på presset fra censurerende aktører, statslige såvel som ikkestatslige. De har gjort censuren til et centralt tema i deres satire. De har opfundet symboler, der udstiller og latterliggør censuren. Og de har fundet på et hav af sindrige måder at omgå censuren på. Derfor har censuren ikke kun haft en hæmmende indvirkning på satiren. Den har også bidraget til at udvikle den satiriske kunst, ofte i en mere indirekte og underspillet retning. Der er nemlig masser af satiriske værker, der *kun* er blevet til, fordi der har eksisteret – og fortsat eksisterer – censurerende aktører, der forsøger at begrænse satiren. Og mange af disse værker har udviklet et innovativt billedsprog under presset fra de magtfulde censurerende aktører. På *STORM – museet for humor og satire* udstilles i 2023 og 2024 netop den slags værker.

---

## OPGAVER

1. "Je suis Charlie" betyder "Jeg er Charlie" og blev et udpræget motto efter angrebet på satirebladet Charlie Hebdo i 2015. Hvordan kan man forstå det udsagn?
2. Hvordan vil du fortolke Wulffmorgenthalers tegning?
3. I 2023 foreslog regeringen et forbud mod "utilbørlig" behandling af hellige skrifter. Undersøg, hvilke konsekvenser lovforslaget har haft.

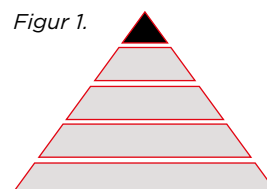
## HVAD ER CENSUR?

Der findes ikke nogen enkel definition af censur. Begrebet censur anvendes i flere forskellige betydninger, hvilket blandt andet hænger sammen med, at forskellige aktører censurerer på forskellige måder. Man kan tale om censur i mere eller mindre 'snæver' eller 'bred' forstand. Pyramiderne nedenfor giver et overblik (figur 1-5). Øverst i pyramiden har vi den snævrreste opfattelse af censur, og derefter bevæger vi os ned til stadig bredere opfattelser af censur.

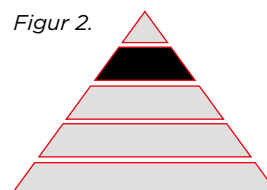
### Censur-pyramiden

1. **FORCENSUR:** I den snævrreste forstand består censur i, at en statslig myndighed gennemser bøger, aviser, film og andre ytringer, *inden* de bliver offentliggjort, med henblik på at slette uønskede dele eller forbyde dem helt. Denne form for statslig censur før publikation kaldes også for **forcensur** og var almindelig i hele Europa indtil omkring midten af 1800-tallet, hvor den gradvist blev afskaffet i flere og flere lande. I Danmark blev forcensuren afskaffet med grundloven i 1849, hvor § 77 lyder: "Enhver er berettiget til på tryk, i skrift og tale at offentliggøre sine tanker, dog under ansvar for domstolene. Censur og andre forebyggende forholdsregler kan ingensinde på ny indføres."
2. **EFTERCENSUR:** I en lidt bredere forstand kan man også tale om censur, når stater retsforfølger ytringer, *efter* at de er blevet offentliggjort, i en sådan grad at ytringsfriheden reelt er stærkt begrænset. Ophævelsen af forcensuren betød nemlig ikke, at man kunne ytre hvad som helst. I den danske grundlov står der f.eks., at man ytrer sig "under ansvar for domstolene", og da der fortsat var love imod f.eks. majestætsfornærmelse, blasfemi og obscenitet, kunne staterne bruge disse love til at fængsle folk for deres ytringer og konfiskere deres publikationer. I praksis kunne den slags retsforfølgelser *efter* publikation være lige så hæmmende for ytringsfriheden som forcensuren, og derfor bliver fænomenet kaldt for **eftercensur**.

Figur 1.

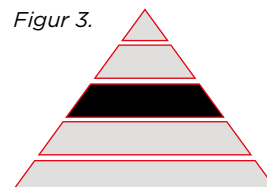


Figur 2.



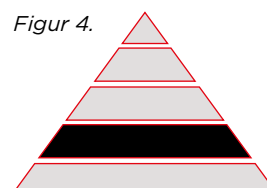
**3. STATSEJEDE MEDIER:** I en endnu bredere forstand kan man også tale om censur, når stater *ejer* medierne, sådan som det har været og stadig er tilfældet i en række ikkedemokratiske lande. Eksempelvis er der officielt ingen censur i Rusland, men da staten ejer tv-stationer, radioer, aviser, forlag, museer m.m., er de fleste ytringer reelt underlagt statens kontrol. I demokratiske lande, hvor staten ikke ejer medierne, kan et lignende problem opstå, hvis ejerskabet af medierne samles på få hænder. For at undgå det har mange demokratier foranstaltninger, der modvirker **monopoldannelse**. I Danmark har vi f.eks. mediestøtten og konkurrenceloven, som begge modvirker monopoldannelse.

Figur 3.



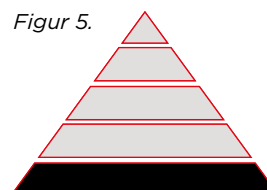
**4. IKKESTATSLIGE CENSURFORMER:** I en endnu bredere forstand kan man også tale om censur, når aktører *uden* statslig bemyndigelse har held med at presse folk til at ændre eller tilbageholde ytringer. Det sker f.eks., når terrorister skræmmer satirikere ved at dræbe dem, der har tegnet Muhammed, eller når techgiganter som Facebook og Instagram forbyder visse former for nøgenhed. Det kan også ske, når Kina kræver, at udenlandske filmskabere ændrer deres film, hvis de vil have adgang til det kinesiske marked; eller når aktivister skaber jobusikkerhed ved at opfordre til at afskedige folk, hvis ytringer de ikke bryder sig om. Alle disse aktører kan presse folk til at udøve **selvcensur** ved at udelade eller ændre ytringer, de ellers ville have fremsat.

Figur 4.



**5. STRUKTUREL CENSUR:** I den allerbredeste forstand kan man tale om censur som et *uundgåeligt* fænomen. For i enhver sammenhæng er der visse normer, man skal overholde, hvis man vil høres og tages alvorligt. Hvis man f.eks. gerne vil have en tekst anerkendt som en seriøs skoleopgave, er man nødt til at anvende passende faglige begreber – og det indebærer, at der er måder, man *ikke* kan skrive på. Derfor taler nogle nye censur-teoretikere om censur som et **strukturelt** fænomen, der gennemsyrrer *alle* ytringer, i modsætning til de fire ovenstående former for **regulativ** censur, som kun udøves på *nogle* ytringer.

Figur 5.



De bredere opfattelser af censur – og især den allerbredeste – er blevet kritiseret for at være *for* bred. For hvis alt er underlagt 'censur', så kan man ikke længere bruge censur-begrebet til at betegne nogle særlige tilfælde, påpeger kritikerne. Omvendt er de snævrere – og især den allersnævrreste – opfattelse af censur også blevet kritiseret for at være



for smal. For hvis man *kun* må bruge censur-begrebet om den statslige forcensur, så kan man ikke bruge sproget til at påpege, at andre former for pres reelt også kan være censurerende. Det er derfor vigtigt at vide og præcisere, hvilken form for censur man taler om i et givent tilfælde, hvilket censur-pyramiden kan hjælpe med.

Det er også vigtigt at vide, at *ingen* af de **regulative former** for censur nogensinde har været 100 procent effektive. Der har altid været nogle, der har sneget sig uden om censuren, f.eks. ved at udgive deres værker anonymt eller ved at bruge symboler, som censorerne ikke forstod eller ikke kunne forbyde. Strengt taget er alle regulative former for censur derfor kun *forsøg* på at censurere. *Alle censurerende aktører* forsøger at få andre til at ændre eller udelade visse ytringer. Det har stater til fælles med ikkestatslige aktører, som kan spænde fra fredelige aktivister til voldelige terrorister.

Det er også vigtigt at betone, at hvis man blot *kritiserer* satire – og hverken dræber satirikere eller forsøger at få folk fyret – så er der *ikke* tale om censur. Det er heller ikke *alle* reguleringer af ens egne ytringer, man meningsfuldt kan kalde **selvcensur**. Der er ganske vist mange gråzoner, men som tommelfingerregel kan man sige, at hvis man undlader at ytre noget, fordi man selv finder det forkert at ytre det, så er det ikke selvcensur. Det er det derimod, hvis man undlader at ytre noget, man finder rigtigt at ytre, på grund af frygt for konsekvenserne.

Endelig er det vigtigt at holde sig for øje, at der stadig er mange **lovmæssige begrænsninger** af ytringsfriheden i dag. Selv i de mest liberale demokratier er det f.eks. stadig forbudt at opfordre til vold eller at sprede falske rygter om navngivne personer. I mange lande er der også love, der forbyder trusler, forherligelse af terror, blasfemi, overskridelse af andres ophavsrettigheder, diskrimination på grund af hudfarve, tro, handicap, seksuel orientering m.m. Nogle mener, at også den slags begrænsninger er en form for censur, men i almindelig sprogbrug omtales de ikke som censur.

---

## OPGAVER

1. Diskutér, hvilke grænser I synes, staten bør sætte for ytringsfriheden.
2. Diskutér, hvor grænsen går mellem at censurere sig selv og vise hensyn over for andre.

## HVAD ER SATIRE?

Ligesom det er tilfældet med censur, er der heller ikke nogen enkel definition af satire. Der har til alle tider hersket uenighed om, hvad satire er. Ikke desto mindre findes der nogle grundtræk, som kendetegner *a/* satire.

### Grundtræk ved *a/* satire

1. **KRITISK:** For det første *kritiserer* satire altid nogen eller noget. Det gør komik ikke altid. En klovn kan sagtens være sjov uden at kritisere nogen eller noget. Det gør satire derimod. Derfor siger man ofte, at satiren bruger latteren som et våben til at angribe nogen eller noget. Det kan f.eks. være en politisk eller religiøs leder, der misbruger sin magt eller optræder hyklerisk. Det kan også være noget mere abstrakt som f.eks. en politisk ideologi, et religiøst dogme, en æstetisk smag eller en kulturel tradition, som satirikere kan fremstille som undertrykkende, tåbelig, gammeldags, latterlig eller andet.
2. **VIRKELIGHEDSNÆR:** For det andet kritiserer satiren altid nogen eller noget, som findes i den *virkelige* verden. Det kan f.eks. være den aktuelle statsminister eller en fremherskende religion. I de fleste fiktionsværker er det anderledes. For eksempel er soldaten i H.C. Andersens *Fyrtøjet* ikke en person, vi kan genkende og sætte navn på. I satiren er det derimod næsten altid nogle bestemte personer eller idéer, det står for skud. Derfor er satire ualmindelig tæt knyttet til sin kontekst. Selv når en satire kritiserer noget abstrakt, som f.eks. en ideologi eller religion, er publikum sjældent i tvivl om, hvilken virkelig ideologi eller religion der er tale om.
3. **KUNSTNERISK:** For det tredje er satire altid også en *kunstnerisk* udtryksform. Hvis et udtryk skal være satirisk og ikke bare kritisk, skal der være noget kreativt og legende over det. Det er f.eks. ikke nok blot at sige, at en politiker er hyklerisk – hykleriet skal vises på en ny og overraskende måde med anvendelse af æstetiske virkemidler som f.eks. at overdrive hans ugerninger eller degradere ham til et lavere niveau (jf. illustration 3). Satire er nemlig altid en blanding af fakta og fiktion. Satire forsøger ikke at gengive virkeligheden realistisk, men at få folk til at indse, at noget er hyklerisk, uretfærdigt, tåbeligt eller lignende.

# LES POIRES,

Faites à la cour d'assises de Paris par le directeur de la CARICATURE.

Vendues pour payer les 6,000 fr. d'amende du journal le *Charivari*.

(CHEZ AUBERT, GALERIE VERC-DODAT.)

Si, pour reconnaître le monarque dans une caricature, vous n'attendez pas qu'il soit désigné autrement que par la ressemblance, vous tomberez dans l'absurde. Voyez ces croquis informes, auxquels j'aurais peut-être dû borner ma défense :



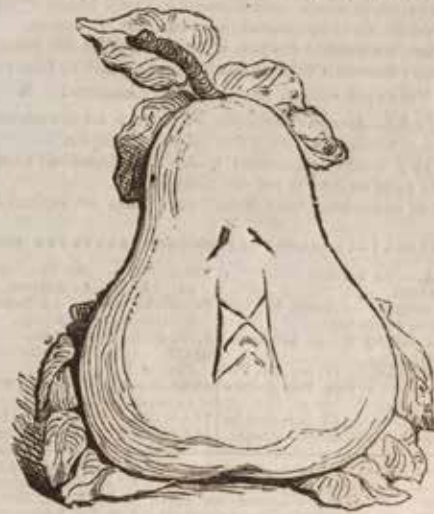
Ce croquis ressemble à Louis-Philippe, vous condamneriez donc ?



Alors il faudra condamner celui-ci, qui ressemble au premier.



Puis condamner cet autre, qui ressemble au second.



Et enfin, si vous êtes conséquens, vous ne sauriez absoudre cette poire, qui ressemble aux croquis précédens.

Ainsi, pour une poire, pour une brioche, et pour toutes les têtes grotesques dans lesquelles le hasard ou la malice aura placé cette triste ressemblance, vous pourrez infliger à l'auteur cinq ans de prison et cinq mille francs d'amende!!  
Avouez, Messieurs, que c'est là une singulière liberté de la presse!!

UNION DE BOURGOGNE ETABLISSEMENT DE BOURGOGNE

Illustration 3. Den franske konge Ludvig Filip blev i 1831 degraderet til en pære af satirikeren Charles Phillipon.

Ud over disse grundtræk ved al satire er der også en række kendetegn, der forekommer i de fleste satiriske værker, men ikke i alle.

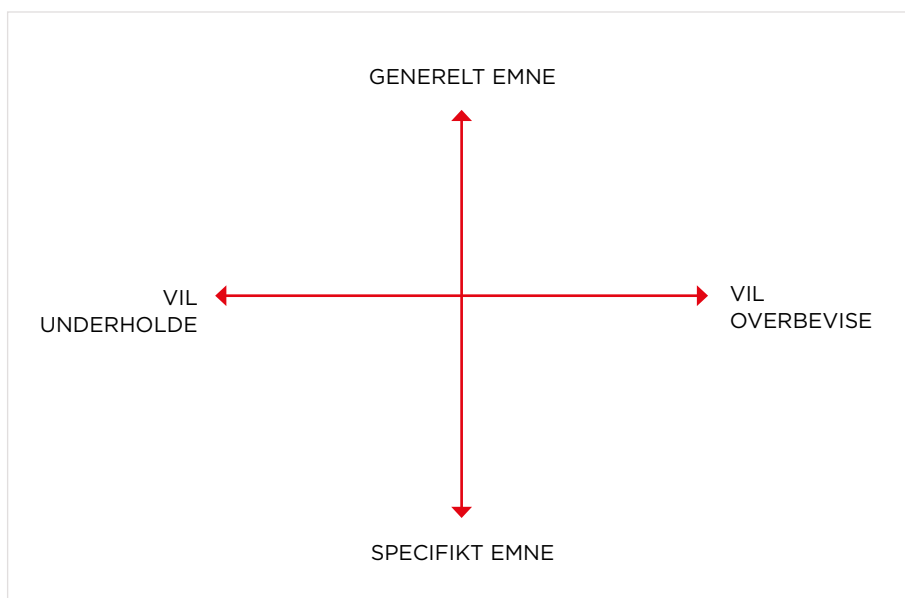
### Hyppige kendetegn ved satire

- 1. LATTERVÆKKENDE:** For det første forsøger mange – men ikke alle – satiriske værker at vække *latter*. Satire fremstiller nogen eller noget som latterlig. Imidlertid findes der også en del satiriske værker, der på ingen måde forsøger at få os til at grine, men som snarere vil have os til at se det grusomme, groteske, kyniske eller tragiske i noget. Der er f.eks. mange satiretegninger, der tematiserer det seksuelle misbrug af drenge, der er foregået i den katolske kirke i årtier. De forsøger ikke at fremkalde latter, men snarere at fremkalde indignation eller give os en klump i halsen.
- 2. MORALSK:** For det andet angår mange – men ikke alle – satiriske værker *moralske* spørgsmål. Satire anklager tit indflydelsesrige personer for at være magtbegærlige, hykleriske, bedrageriske, fanatiske, kyniske, grådige, grusomme eller lignende. Der er dog også en del satiriske værker, der ikke angår moralske spørgsmål. Eksempelvis kan satire også gøre grin med verdensfjerne akademikere, uduelige kunstnere eller folk med andre utilstrækkeligheder, som ikke er moralske.
- 3. SPARKER OPAD:** For det tredje kritiserer mange – men ikke alle – satiriske værker nogen eller noget, der har forholdsvis *meget* magt (f.eks. statsministeren eller en religion). Men der er også en del satire, der angriber personer eller institutioner, der har forholdsvis lidt magt, men som stadig – ifølge satirikerens – misbruger den magt, de trods alt har i en given situation (f.eks. en terrorist eller en pædofil). I det første tilfælde siger man, at satiren 'sparker opad', i det andet at den 'sparker nedad'.
- 4. AKTUEL:** For det fjerde angår mange – men ikke alle – satiriske værker *aktuelle* problemer. Nyhedssatire i aviser, radio og tv handler ofte om emner, som bliver debatteret i offentligheden, når satiren udkommer. Derimod handler satire i litteratur og film ofte om mere overordnede tendenser i tiden som f.eks. integration eller selvrensning. Nogle få satirer handler sågar om helt tidløse emner såsom menneskets generelle tåbelighed.

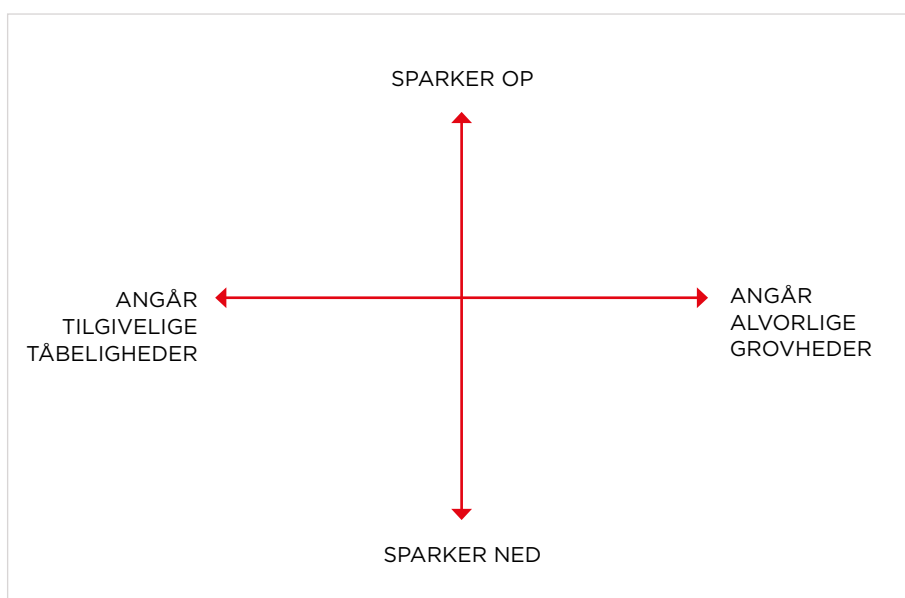
## Det satiriske spektrum

Satire kan forekomme i alle medier og i mange forskellige varianter. Nogle vil overbevise publikum om noget bestemt; andre vil frem for alt underholde. Nogle behandler et emne i generelle termer; andre angår noget meget specifikt. Nogle sparker opad på magtfulde autoriteter; andre sparker nedad på magtsvage minoriteter. Nogle får os til at le; andre vil snarere gøre os forargede. Nogle har et klart budskab; andre er meget flertydige. Nogle er dagsaktuelle; andre er mere tidløse.

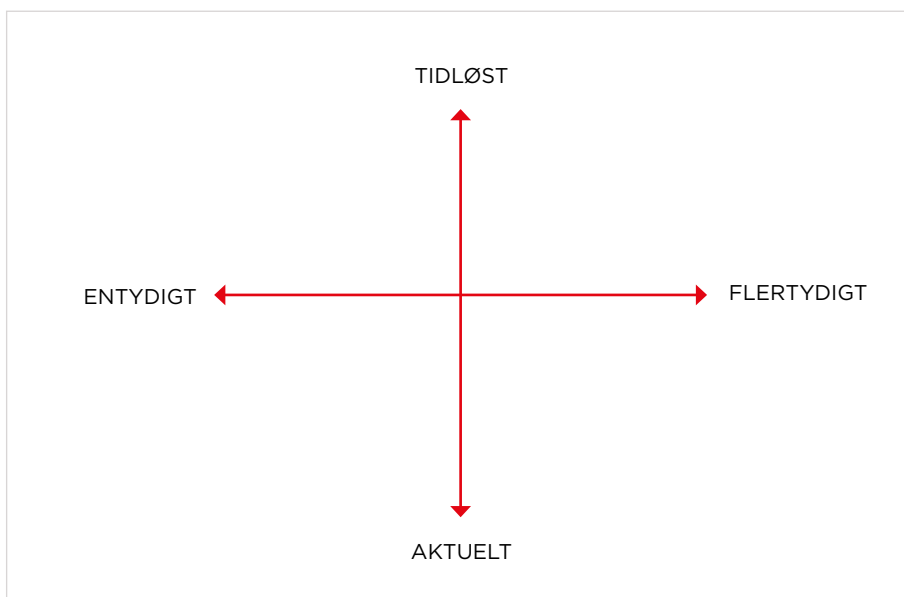
Det er derfor vigtigt at undersøge, hvad der kendetegner den satire, man forsøger at forstå. De tre følgende figurer kan bruges til at sammenligne forskellige satiriske værker (figur 6-8).



Figur 6



Figur 7



Figur 8

---

## OPGAVER

1. Brug værkerne nedenfor (illustration 4 og 5) eller læs eventuelt en komedie af Ludvig Holberg eller et eventyr som "Kejserens nye klæder" af H.C. Andersen. Diskutér, om disse værker er satiriske eller ej.
2. Brug værkerne nedenfor eller vælg nogle, I kender, og indplacér dem i de tre modeller ovenfor. Hvor befinder værkerne sig i de forskellige satiriske spektre?

## VÆRKER

1. Den dokumentariske bog *Hippie* om den danske hippie-bevægelse i 1970, skrevet af Peter Øvig Knudsen, blev i 2012 fjernet fra Apples iBookstore og App Store, fordi den indeholdt gamle fotografier af hel- eller halvnøgne hippier. Siden censurerede også Facebook billederne. Som en reaktion herpå censurerede Øvig sammen med grafikerens Jens Lauritsen *se/v* billederne ved at sætte æbler, som minder om Apples logo, over de bryster og kønsdele, som Apple ikke ville vise (illustration 4).



■  
*Illustration 4. Hippieæbler, 2012. Foto: Gregers Nielsen. Grafik: Jens Lauritsen.  
Idé: Peter Øvig Knudsen, Jens Lauritsen og Christian Muff.*

2. I 2019 besluttede den amerikanske avis *The New York Times* at droppe satiretegninger, efter at en tegning var blevet anklaget for antisemitisme. Mange satirikere begræd denne redaktionelle beslutning, som er del af en større tendens til at afskedige satiretegnere, der er ansat ved aviser. Den hollandske satiretegner Joep Bertrams kommenterede beslutningen med en todelt tegning (illustration 5). Øverst ses en knækket blyant med påskriften "CARTOONIST", nederst ses et viskelæder med påskriften "The New York Times". Det ene er en diktatorisk tilgang, mens det andet er et udtryk for en praksis med redaktionel eftercensur. Hvad er forskellen?



■  
Illustration 5. Joep Bertrams: Find forskellene, 2019.



*CENSUR OG SATIRE*

# SAMFUNDSFAG

# SAMFUNDSFAG

## Censur i dag?

Officielt er der ikke censur i Danmark længere. I den danske grundlov fra 1849 står der i § 91: "Censur og andre forebyggende Forholdsregler kunne ingensinde paany indføres." Ikke desto mindre har der været meget tale om **selvcensur** i de senere årtier. Særligt efter Muhammed-krisen i 2005-2006, hvor danske satiretegnere måtte gå under jorden, fordi de havde tegnet profeten Muhammed, har mange afholdt sig fra at tegne ham, af frygt for konsekvenserne. Der er også aviser, der har meddelt, at de ikke vil trykke satiretegninger af Muhammed, af frygt for terror. Så måske er der i virkeligheden stadig visse former for censur på spil i Danmark i dag? Måske har censuren blot antaget nye former?

Den form for censur, man har afskaffet i Danmark og i de fleste andre vestlige lande, kalder man for **forcensur**. Den består i, at en statslig myndighed gennemser alle bøger, aviser, film og andre ytringer, inden de bliver offentliggjort, med henblik på at slette uønskede dele eller forbyde publikationerne helt. En anden form for censur kalder man for **eftercensur**. Den består i, at stater retsforfølger ytringer, *efter* at de er blevet offentliggjort, således at ytringsfriheden er væsentlig begrænset.

I oktober 2023 fremsatte SVM-regeringen et lovforslag, der ville forbyde "utilbørlig behandling af skrifter med væsentlig religiøs betydning". Det er et aktuelt eksempel på statslig **eftercensur**. Lovforslaget vil gøre det muligt at retsforfølge og dømme folk, der behandler religiøse skrifter utilbørligt, *efter* at de har gjort det. Det kan f.eks. være politiske aktivister, der afbrænder et eksemplar af Koranen, eller religionskritiske kunstnere, der river en bibel i stykker.

En tredje form for censur består i, at aktører uden statslig bemyndigelse *presser* folk til at ændre eller tilbageholde ytringer. Det kan f.eks. være terrorister, der skræmmer satiretegnere ved at dræbe nogle af deres kolleger, som har tegnet Muhammed (frygtbaseret selvcensur). Det kan også være techgiganter såsom Facebook eller Instagram, der

### FORMER FOR CENSUR

I afsnittet "Hvad er censur?" kan du se, hvad der kendetegner forskellige former for censur såsom **forcensur** og **eftercensur**.

ekskluderer folk, som offentliggør materiale, der forbryder sig imod deres regler (hvilket man kan kalde for **virksomhedscensur**).

Selv om den statslige forcensur er afskaffet, er der altså stadig mange former for censur på spil i dag. I det **senmoderne samfund** er staten kun én blandt mange **censurerende magter**. Nogle stater udøver fortsat eftercensur i form af lovgivning imod f.eks. blasfemi. Derudover er der mange andre aktører, der reelt fungerer som censurerende magter, der straffer visse ytringer for at få folk til at afholde sig fra at fremsætte dem.

## Censur og politik

Love, regler og politikker om ytringsfriheden og dens grænser er **værdipolitik** og ikke **fordelingspolitik**. De angår ikke økonomi, men regulerer et samfunds ytringsfrihed efter nogle bestemte værdier og normer for, hvad man mener skal være henholdsvis lovligt og ulovligt at ytre. Selv i de mest liberale demokratier begrænser lovene ytringsfriheden. I Danmark er det f.eks. forbudt at opfordre til vold, at bifalde terror, at overskride andres ophavsrettigheder, at sprede falske rygter om navngivne personer, at diskriminere folk på grund af deres hudfarve, tro, handicap, seksuel orientering og meget mere.

I **autokratiske samfund**, hvor regenterne ikke er valgt af folket, er begrænsningerne af ytringsfriheden som regel udtryk for de normer og værdier, regenterne ønsker at udbrede i befolkningen. I **demokratiske samfund**, hvor regenterne er valgt af folket, afspejler de derimod flertallets normer og værdier. Overordnet set kan disse normer og værdier være enten liberale, konservative eller socialistiske.

- **LIBERAL:** Tilhængere af en høj grad af ytringsfrihed har ofte en liberal grundindstilling, da de prioriterer **individets ret** til at ytre sig, som de vil, over fællesskabets ret til at begrænse den. De går ikke nødvendigvis ind for frie markedskræfter, sådan som økonomiske liberalister gør. Men de hylder frihedsrettigheder såsom ytringsfrihed, forsamlingsfrihed og religionsfrihed. Man kan altså godt være liberal i værdipolitisk henseende, uden at være liberalist i fordelingspolitisk henseende.
- **KONSERVATIV:** Omvendt har tilhængere af statslig for- eller eftercensur ofte en konservativ grundindstilling, da de prioriterer

hensynet til den sociale **orden og sammenhængskraft** højere end individernes ret til at ytre sig, som de vil. De behøver ikke at være enige med konservative partier såsom De Konservative i Danmark. Men de går ind for klassiske konservative værdier, såsom at forandringer skal ske langsomt og organisk, og at frihed også indebærer et ansvar for at bevare freden og fordrageligheden i samfundet.

- **SOCIALISTISK:** Desuden kan tilhængere af at indsnævre ytringsfriheden have en socialistisk grundindstilling, idet de prioriterer hensynet til **beskyttelse af minoriteter** højere end individernes ret til at ytre sig, som de vil. De behøver ikke at være enige med erklæret socialistiske partier såsom Socialistisk Folkeparti, men de går ind for klassiske socialistiske værdier såsom, at staten skal værne om de svageste i samfundet.

I konkrete sager følger partierne ikke altid deres grundindstillinger. Eksempelvis stemte både De Konservative og Socialistisk Folkeparti imod regeringens forslag om at indskrænke ytringsfriheden ved at kriminalisere "utilbørlig behandling af skrifter med væsentlig religiøs betydning". Det kan f.eks. skyldes:

- At flere holdninger kommer i konflikt med hinanden. Det er f.eks. også en klassisk socialistisk dyd at være kritisk over for religioner.
- At partierne flytter sig med tiden. Eksempelvis er mange konservative partier blevet mere liberalistiske med tiden.

## Magt og meningsdannelse

Enhver form for censur er en udøvelse af **magt**, da den forsøger at tvinge eller presse mennesker til at undlade at ytre sig på bestemte måder.

Når techgiganter f.eks. truer folk med eksklusion, hvis de ikke overholder deres regler, så er det en magtudøvelse. Omvendt er enhver satire over censur en form for **modmagt**, da den forsøger at udstille, kritisere eller latterliggøre en allerede eksisterende magt, nemlig den censurerende magt. Eksempelvis udøver satiretegningen "Facebook

### **DEN SÅKALDTE "KORANLOV"**

Partierne S, V, M og RV stemte i efteråret 2023 for at kriminalisere "utilbørlig behandling" af religiøse skrifter. EL, SF, ALT, KF, LA, DD, DF og NB stemte imod.



■  
*Illustration 1:*  
 Dario Castillejos:  
 "Facebook censorship"  
 ("Facebook censur"),  
 2016.

Censorship" af Dario Castillejos (illustration 1) modmagt imod Facebooks censurerende magtudøvelse.

Det *enkelte* satiriske værk har sjældent nogen større magt. I reglen er det blot en protest imod en stærkere overmagt. Men når mange satiriske værker over længere tid protesterer imod det samme og efterhånden opnår en større udbredelse og popularitet, så kan de til sammen opnå en magt, som selv veletablerede magthavere frygter. Den samlede effekt af mange satirer kaldes også deres **kumulative effekt**, og den er større end den **individuelle effekt** af en enkelt satire. For ligesom kritisk journalistisk kan skade en statsministers eller en virksomheds omdømme, så kan kritisk satire det også. Og når

### **MAGT OG MODMAGT**

Ifølge den franske filosof Michel Foucault (1926-1984) forekommer magt altid i flertal. Der er aldrig kun én magt på spil. Der er altid også nogle former for **modmagt**, som modarbejder, trodser, svækker eller undviger den **dominerende** magt.

*mange* satirer angriber de samme personer eller virksomheder over en længere periode, kan de præge **den offentlige mening** om dem. Eksempelvis kan de bidrage til, at der dannes et udbredt billede af Facebook som en virksomhed, der hele tiden overvåger og censurerer os. I nogle tilfælde kan det få dem, satiren er vendt imod, til at ændre praksis eller politik. Det er f.eks. sket ved, at Facebook har ændret politik, så de nu tillader visse former for nøgenhed i kunstværker, i sundhedsrelaterede billeder og i efterfødselsbilleder.

I de senere årtier har særligt to teorier om satirens indvirkning vundet indpas. Ifølge den ene teori fungerer satiren som en **sikkerhedsventil**. Ifølge den anden teori har satiren en **sneboldseffekt**.

- Ifølge **sikkerhedsventilsteorien** er satire en mekanisme, der sikrer, at folk kan komme af med deres vrede og frustration på fredelig vis. Hvis man f.eks. ser en statsminister, man er vred på, blive udstillet og straffet i satiren, så kommer man af med sin vrede. Satiren giver afløb for ens egen vrede. Ligesom en sikkerhedsventil sikrer den, at folk kan 'lette trykket', så det hele ikke springer i luften. Derfor er satiren i virkeligheden samfundsbevarende: Selv om den ofte fremstår antiautoritær og revolutionær, så bevirker den i virkeligheden, at folk kommer af med deres vrede, så den ikke hobes op og fører til optøjer eller revolution.
- Ifølge **sneboldseffektsteorien** er satiren derimod et angreb eller en kritik, som rummer et potentiale til at gribe om sig og komme ud af kontrol. Hvis der f.eks. udkommer en satiretegning af en politisk leder eller en religiøs autoritet i en avis, så er det til at begynde med et lille og næsten umærkeligt angreb. Men med tiden kan satirens effekt gribe om sig, f.eks. hvis den inspirerer andre til at lave lignende satirer, eller hvis den bliver meget udbredt og citeret. Satiriske værker kan således betragtes som snebolde i sneen: Hvis de ligger stille, gør de ikke den store forskel, men hvis de begynder at rulle, kan konsekvenserne blive uoverskuelige.

### At sparke opad eller nedad

I de senere årtier er det blevet almindeligt at skelne mellem satire, der "sparker opad", og satire, der "sparker nedad". Der er naturligvis metaforer – dels fordi satire ikke "sparker" i bogstavelig forstand, dels fordi "opad" og "nedad" ikke betegner oppe eller nede i bogstavelig forstand.

- Når man taler om satire, der sparker opad, mener man satire, der kritiserer eller latterliggør folk, der har *meget* magt og tilhører de *øvre* samfundslag. Det vil ofte være **autoriteter** som f.eks. en statsminister, en direktør eller en religiøs leder.
- Når man omvendt taler om satire, der sparker nedad, mener man satire, der kritiserer eller latterliggør folk, der kun har *lidt* magt og tilhører de *nedre* samfundslag. Det vil ofte være **minoriteter** som f.eks. muslimer, homoseksuelle eller handikappede.

Satire, der sparker opad, er alment accepteret i demokratiske samfund i dag. Derimod betragtes satire, der sparker nedad, i reglen som smagløst, kynisk, hadefuldt eller lignende. Magtfulde mennesker må man gerne sparke til – men man sparker ikke på folk, der ligger ned. Det er den herskende **moral** i dag. Men der er samtidig mange **gråzoner**, som komplicerer sagen.

1. For det første er det ikke altid entydigt, om en satire sparker opad eller nedad. En satiretegning af den katolske pave Frans eller den islamiske profet Muhammed kan f.eks. både betragtes som en satire, der sparker opad og nedad. På den ene side kritiserer sådanne tegninger magtfulde autoriteter, da begge disse mænd fungerer som religiøse ledere eller forbilleder for millioner af mennesker. På den anden side kan de også ses som repræsentanter for magtsvage minoriteter, hvilket katolikker og muslimer må siges at være i Danmark i dag.
2. For det andet er der også tilfælde, hvor den generelle regel om, at man gerne må sparke opad men ikke nedad, ikke synes at være gældende. Det er f.eks. alment accepteret at udstille og latterliggøre visse minoriteter, hvis de har gjort noget tilstrækkelig forkasteligt. Eksempelvis er det alment accepteret, at satirikere udstiller katolske præster, der har misbrugt drengebørn seksuelt, *selv om* de udgør en magtsvag minoritet inden for den katolske minoritet. På tilsvarende vis er det alment accepteret, at satirikere latterliggør islamistiske terrorister, der har slået folk ihjel, selv om de udgør en magtsvag minoritet inden for den muslimske minoritet.

Selv om man kun har lidt magt, kan man stadig misbruge den magt, man trods alt har. Derfor kommer den moralske norm om, at man ikke bør "sparke nedad", i konflikt med en anden moralsk norm, som siger, at man fortjener en straf, hvis man gør uskyldige mennesker alvorligt fortræd.

## OPGAVER

1. Diskutér, om mennesker, der misbruger deres magt, fortjener at blive udstillet i satiren, selv om de kun har lidt magt? Eller bør man omvendt helt undgå at satirisere folk uden stor magt?
2. Undersøg og diskutér de forskellige partiers argumenter for at stemme for eller imod loven, der kriminaliserer "utilbørlig behandling af religiøse skrifter med væsentlig religiøs betydning".
3. Undersøg værkerne nedenfor og diskutér:
  - a. Om de sparker opad eller nedad
  - b. Om de har haft en ventileffekt eller en sneboldseffekt.

## VÆRKER

1. Som en reaktion på den danske Muhammedkrise tegnede den sydafrikanske satiretegner Zapiro i 2006 dette selvportræt, hvor han udstyret med papir og pen lister igennem et "religiøst minefelt" bestående af gejstlige autoriteter fra jødedommen, kristendommen og islam (illustration 2).



Illustration 2: Zapiro: Religious Minefield, 2006.



2. Sociale medier såsom Instagram og Facebook forbyder visning af kvindelige brystvorter, men ikke af mandlige. I 2014 lavede den amerikanske kunstner Michol Hebron derfor en skabelon bestående af en mandlig brystvorte, som kvinder kan klippe ud – digitalt eller i virkeligheden – og sætte over deres brystvorter (illustration 3). Skabelonen gik viralt.



■  
*Illustration 3:*  
*Michol Hebron:*  
*"Acceptable Male*  
*Nipple template",*  
*2014.*

3. I 2023 rev den iranskfødte danske kunstner Firoozeh Bazrafkan Koranen på et rivejern foran den iranske ambassade i København. Hun var iført en T-shirt med påskriften "Woman, Life, Freedom". Stumperne af Koranen lagde hun i en urne. Hendes performance blev filmet og offentliggjort sammen med en pressemeddelelse (illustration 4).



■  
*Illustration 4: Firoozeh Bazrafkan: Stillbillede fra video af performance, 2023.*

**ILLUSTRATIONER TIL**

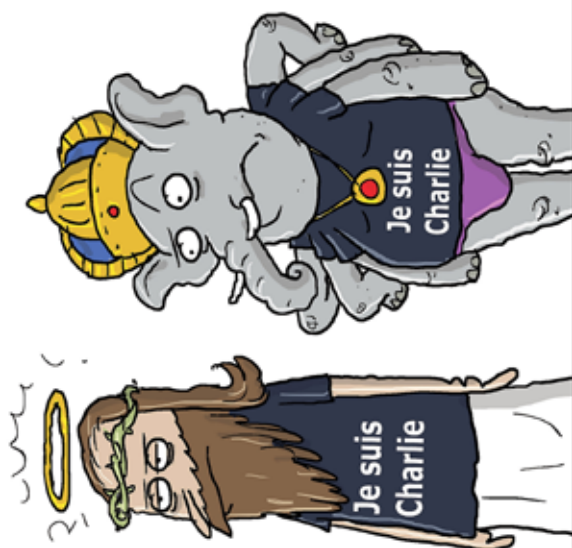
# INTRODUKTION



Alle skal tage den her t-shirt på, så vi kan tage en cool selfie!  
Osse dig, Buddha! Og skynd jer, jeg skal hente barn!



Henriette fra Østerbro lykkedes med at gennemføre hvad der umiddelbart fremstod som et ret uoverskueligt projekt



# LES POIRES,

Faites à la cour d'assises de Paris par le directeur de la CARICATURE.

Vendues pour payer les 6,000 fr. d'amende du journal le *Charivari*.

(CHEZ AUBERT, GALERIE VERO-DODAT.)

Si, pour reconnaître le monarque dans une caricature, vous n'attendez pas qu'il soit désigné autrement que par la ressemblance, vous tomberez dans l'absurde. Voyez ces croquis informes, auxquels j'aurais peut-être dû borner ma défense :



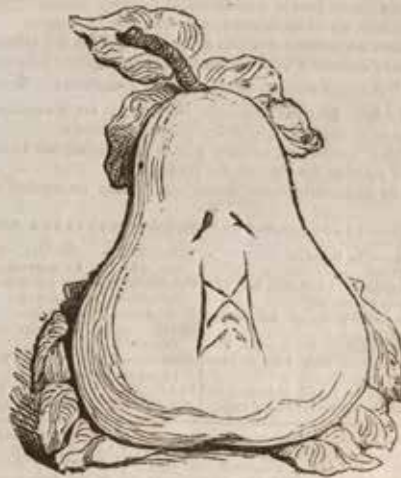
Ce croquis ressemble à Louis-Philippe, vous condamneriez donc ?



Alors il faudra condamner celui-ci, qui ressemble au premier.



Puis condamner cet autre, qui ressemble au second.

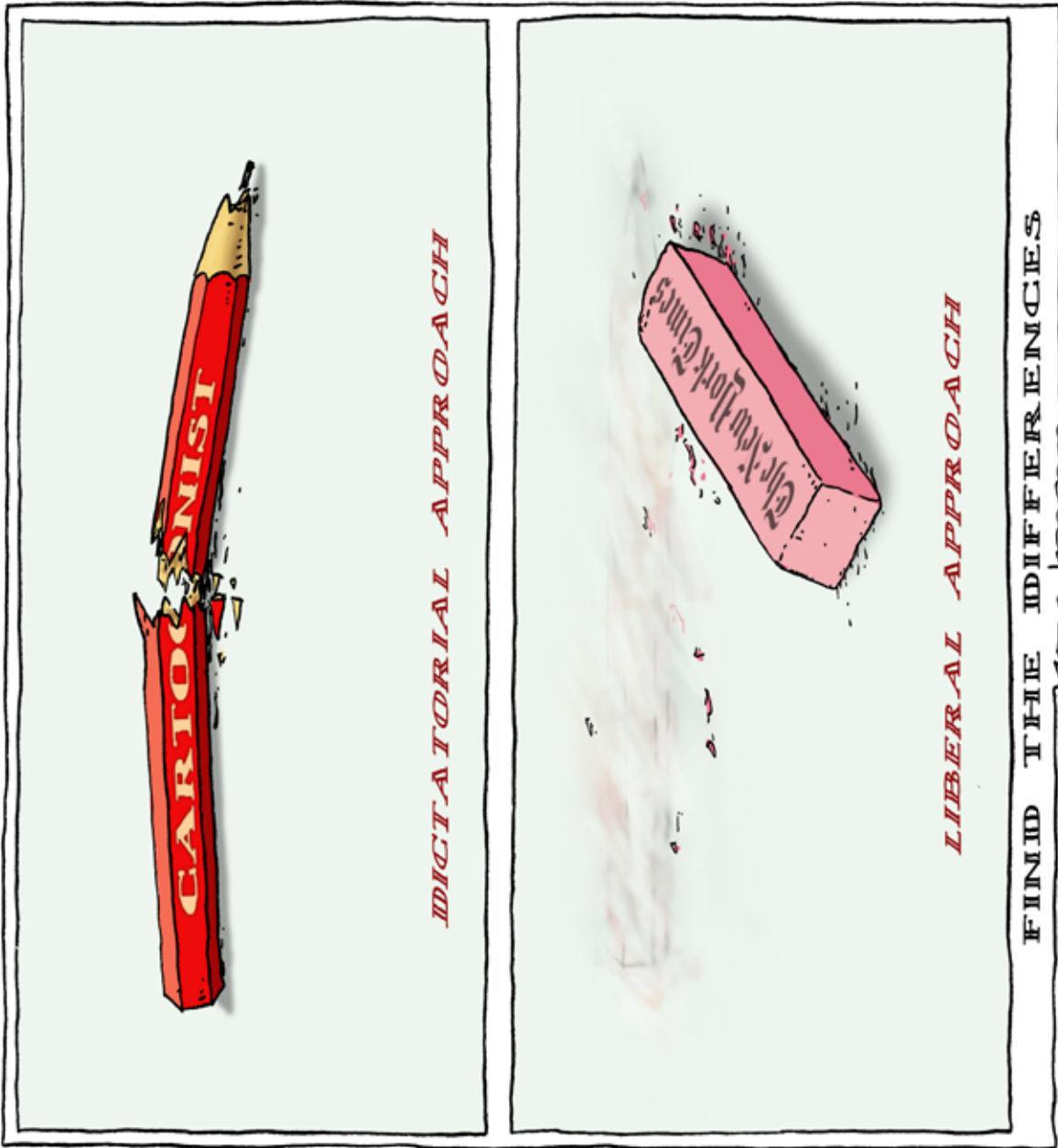


Et enfin, si vous êtes conséquents, vous ne sauriez absoudre cette poire, qui ressemble aux croquis précédents.

Ainsi, pour une poire, pour une brioche, et pour toutes les têtes grotesques dans lesquelles le hasard ou la malice aura placé cette triste ressemblance, vous pourrez infliger à l'auteur cinq ans de prison et cinq mille francs d'amende!!  
Avouez, Messieurs, que c'est là une singulière liberté de la presse!!

DE LA LIBERTÉ DE LA PRESSE







**ILLUSTRATIONER TIL**

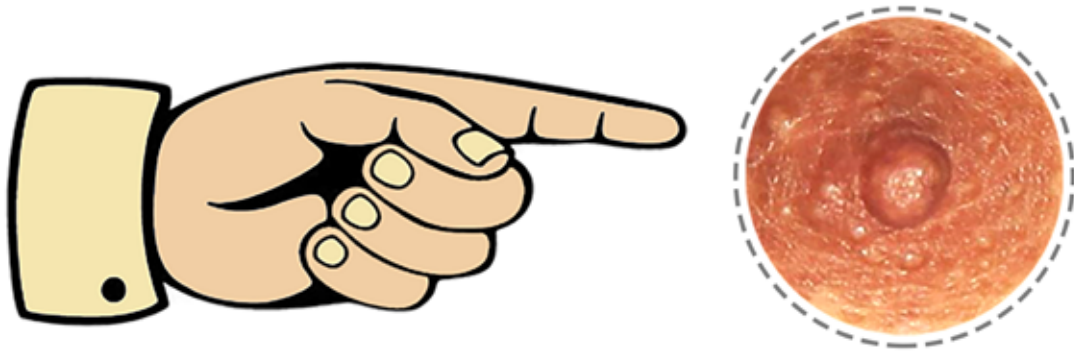
# SAMFUNDSFAG





# THIS IS A MALE NIPPLE:

---



If you are going to post pictures of topless women, please use this acceptable male nipple template to cover over the unacceptable female nipples.

---

(Simply Cut, Resize, and Paste)

---

THANK YOU FOR HELPING TO MAKE  
THE WORLD A SAFER PLACE.



## BILLEDKREDITERING

Nævnes i den rækkefølge de første gang vises i materialet.

Billedkreditering:

Side: 3, 28

TV-serie *Cellen*, 2010.

SBS Broadcasting

Side: 5, 29

Mikael Wulff & Anders Morgenthaler: *Et ret uoverskueligt projekt*, 2015

Side 11, 30

Anonym (ofte tilskrevet Honoré Daumier): *Les Paires, 1834 / Pærerne*

Oprindeligt trykt i satirebladet La Charivari 17. jan. 1834

Bibliothèque National de France

Side 15, 31

*Hippieæbler*, 2012

Foto: Gregers Nielsen. Ide: Peter Øvig Knudsen, Jens Lauritsen

and Christian Muff. Grafisk design: Jens Lauritsen

Side: 16, 32

Joep Bartrams, *Find the differences*, 2019

Side: 21, 34

Dario Castillejos, *Facebook Censorship*, 13. September 2016

Politicalcartoon.com

Side: 24, 35

Jonathan Shapiro alias Zapiro, *Religious Minefield*, 2006

Side: 25, 36

Micol Hebron, *Acceptable Male Nipple Template*, 2014

Side: 26, 37

Firoozeh Bazrafkin, stillbillede fra video af performance Kvinde, Liv, Frihed 2023

## **Censur og satire**

© Frederiksbergmuseerne og Dennis Meyhoff Brink 2024

1. udgave, 1. oplag

Forfatter: Dennis Meyhoff Brink

Redaktion: Frederiksbergmuseerne

Grafisk tilrettelæggelse: Sysser Bengtsson

ISBN: 978-87-7970-812-9

Denne udgivelse er beskyttet i medfør af gældende dansk lov om ophavsret. Kopiering må kun ske i overensstemmelse med loven. Det betyder f.eks. at kopiering til undervisningsbrug kun må ske efter aftale med Copydan Tekst og Node.

Undervisningsmateriale og udstillingen *Den censurede udstilling om censur* er støttet af Augustinusfonden, Knud Højgaards Fond, Beckett Fonden, Konsul George Jorck og hustru Emma Jorcks Fond, Max Fodgaard Fonden og Arne V. Schleschs Fond.

FREDERI  
MUSEE **STORM** KSBERG  
RNE

